

ФЕНОМЕН ГРУПОВОГО МІФА МАЛОЇ ГРУПИ ЯК КОЛЕКТИВНОГО СУБ'ЄКТА

А.С.Яроцька. Феномен групового міфа малої групи як колективного суб'єкта. У статті здійснено теоретичний аналіз джерел, присвячених проблемі колективного суб'єкта, ідентичності групи та групового міфа як одного з багатьох феноменів функціонування групового несвідомого колективного суб'єкта. Мала група як колективний суб'єкт розглядається у рамках системного, суб'єктного та психодинамічного підходів в психології. Визначено основні функції групового міфа у контексті функціонування малої групи як системи, що здатна до самозбереження та саморегуляції. Перспективи подальшого дослідження у цій галузі дозволять пояснити роль групового міфа у різноманітті проявів несвідомих процесів самоорганізації і саморозвитку малої групи як колективного суб'єкта.

Ключові слова: мала група, колективний суб'єкт, групове несвідоме, ідентичність групи, груповий міф, груповий захисний механізм, групова динаміка, фантазматичне утворення.

А.С.Яроцкая. Феномен группового мифа малой группы как коллективного субъекта. В статье осуществлен теоретический анализ источников, посвященных проблеме коллективного субъекта, идентичности группы и группового мифа как одного из многих феноменов функционирования коллективного субъекта. Малая группа в качестве коллективного субъекта рассматривается в рамках системного, субъектного и психодинамического подходов в психологии. Определены основные функции мифа в контексте функционирования малой группы как системы, способной к самосохранению и саморегуляции. Перспективы дальнейшего исследования в этой области позволят прояснить роль группового мифа в разнообразии проявлений процессов самоорганизации и саморазвития малой группы как коллективного субъекта.

Ключевые слова: малая группа, коллективный субъект, групповое бессознательное, идентичность группы, групповой миф, групповой защитный механизм, групповая динамика, фантазматическое образование.

Постановка проблеми. Інтерес до феномена групового міфа з боку сучасних дослідників пояснюється як тенденціями розвитку соціальної, сімейної, політичної психології, так і завданнями, які ставлять перед собою організаційна психологія, групова психотерапія. Розуміння закономірностей функціонування малих груп стає, в першу чергу, практичною необхідністю

тю. Завдяки використанню системного та суб'єктного підходів в психології ми можемо розглядати малі групи як системи, що самоорганізуються та саморозвиваються. Даний аспект функціонування малих груп лише набуває свого відображення та наукового статусу у працях П.П. Горностая, В.А. Штроо, К.М. Гайдара. В цей час увага багатьох дослідників зосереджена на вивченні несвідомих феноменів функціонування малої групи як невід'ємної складової групової динаміки. Груповим міфом ми називаємо колективну історію, що відображає загальне світорозуміння і досвід, притаманні всім членам групи. Тому розгляд феномена групового міфа серед інших феноменів групового несвідомого стає важливим завданням розуміння сутності колективного суб'єкта.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення функцій феномена групового міфа малої групи як колективного суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Вживання терміна «колективний суб'єкт» в історії розвитку психологічної думки не завжди було остаточно визначеним. Завдяки працям таких вітчизняних психологів, як К.А.Абульханова – Славська, А. В. Брушлинський, А.І.Донцов, Б.Ф.Ломов, А.С. Чернишов, значення цього терміна було досить широко розкрито в соціальній психології та активно використовується нині для пояснення функціонування різних соціальних груп. У той же час у вітчизняній психологічній літературі циркулюють декілька інших термінів, схожих за значенням до «колективного суб'єкта», наприклад: «груповий», «сукупний суб'єкт», «група як суб'єкт», «колектив як суб'єкт», «колективна психіка». Незважаючи на те, що ці терміни недостатньо диференційовані, в найбільш загальному вигляді вони визначають стійку спільність людей, включених у безпосереднє спілкування і об'єднаних спільними цілями.

У світовій психологічній науці поняття, які відображають сутність колективної психіки, все більше набувають статусу наукових категорій. Так, феноменологічні прояви «групи як цілого» призводять до необхідності введення концепту «групового несвідомого», який відображає сутність несвідомих механізмів суб'єктності групи, дозволяє пояснити різні прояви та ефекти групової динаміки психотерапевтичної групи, військового підрозділу, спортивної команди, сім'ї, творчого колективу [4, с. 30-39]. На думку П.П.Горностая, найбільш виразно феномени групового несвідомого помітні в розвинених групах із стійкими міжособистісними зв'язками. Наприклад, сама ідея системної

сімейної психотерапії полягає у припущенні, що сім'я є цілісною системою, в якій функціонують колективні психічні процеси, в тому числі і несвідомі. Також процеси групового несвідомого є досить вираженими і в малих професійних колективах [3, с. 113-121].

Отже, групове несвідоме є, з одного боку, сумою несвідомого індивідуумів, з яких складається конкретна група, з другого боку, в групі виникає якась групова свідомість, що належить усім членам групи і нікому повністю, навіть лідеру. Суттєвий вплив на формування групового несвідомого здійснює думка попередників, якщо такі в групі були (предки, старші товариші по партії тощо), таким чином, групове несвідоме може мати і свою історію. Навіть якщо мова йде про новостворену групу, у якої ще немає минулого, щодо кожного з її членів, групове несвідоме є продуктом опосередкованим, яке пройшло свою обробку на певній стадії розвитку в несвідомому і свідомості всіх членів групи. Схематично це виглядає таким чином: є вихідні дані – це несвідоме індивідуумів, з яких складається група. При спілкуванні якась інформація висловлюється у спільний груповий простір, стає надбанням членів групи, обробляється ними і продукт цієї обробки, в свою чергу, проектується в інформаційний простір групи, поступово стаючи немов би загальним надбанням. Таким чином, колективне несвідоме має безпосередній вплив на індивідуальне несвідоме кожної окремо взятої особистості, і навпаки [6, с.33-38].

Дослідження Ст. А. Штроо свідчать про те, що група може виступати як суб'єкт активності, спрямованої на самопідтримку та відтворення себе як цілого. Останнє слід розглядати як якісну групову характеристику, що складається з трьох векторів самореалізації групи:

1) топологічного (меж, що відокремлюють групу від зовнішнього соціального середовища та розглядаються у межах теорії соціальної ідентичності);

2) структурного (стійкості функціонально-рольової структури взаємопов'язаних елементів системи, яка самодетермінується);

3) процесуально-динамічного (процесуальної неперервності існування групи, що забезпечується відтворенням основних структурних компонентів системи внутрішньогрупової активності) [11, с. 54-61]. Таким чином, колективна психіка малої групи має несвідомі механізми суб'єктності, що виконують функцію саморегуляції.

Узагальнюючи дані різних підходів і концепцій, а також власні ідеї, можна розглядати цілий ряд феноменів групового несвідомого, які є втіленням несвідомої активності колективного суб'єкта. До них ми відносимо, насамперед, ідентичність групи, групові міфи, групові символи, групові стереотипи, групові установки, групові захисні механізми. [4, с. 30-39.] Однак, і щодо визначення феноменів групового несвідомого серед сучасних дослідників соціальної психології немає єдності. Так, наприклад, «феномен Ми» колективного суб'єкта трактується психологами по-різному. П.П. Горностай виокремлює поняття «групова ідентичність» та «ідентичність групи». Групова ідентичність тлумачиться в даному випадку як символічна групова роль, яка визначається належністю особистості до значимої групи. У свою чергу, «ідентичність групи» вказує на самоідентифікацію групою самої себе, як колективного суб'єкта [5, с. 88-96]. У той же час К.М. Гайдар вживає термін «групова ідентичність» відносно ідентичності колективного суб'єкта. Автор підкреслює зв'язок групової ідентичності з усвідомленням групою себе як цілісного суб'єкта, припускаючи двосторонній процес: формування групового суб'єкта неможливе без певної міри групової ідентичності, в той самий час становлення групи як суб'єкта закономірно формує її самоідентичність [2, с.148-153]. Отже, на думку П.П. Горностая ідентичність групи – це якість високого рівня розвитку колективного суб'єкта, коли група набуває властивості суб'єктності на всіх рівнях. Якщо ідентичність групи відсутня, то відцентрові процеси в групі починають переважати і з'являється тенденція до розпаду: а) на мікрогрупи (якщо є ідентичності цих мікрогруп); б) на окремих індивідів (якщо така ідентичність відсутня). І навпаки, групова інтеграція сприяє формуванню спільної для цієї групи ідентичності. [3, с.113-121].

Істотну роль у становленні ідентичності малої групи відіграє міф як особливий феномен групового несвідомого колективного суб'єкта. Відомо, що джерелом і передумовою виникнення міфів взагалі є потреба людей в усвідомленні навколишнього природного й соціального життя і сутності людини. За Юнгом, міф – це форма пізнання й осмислення людиною як себе, так і соціального світу, розуміння природи суспільства в цілому, організації соціального життя. Сучасна людина – це продукт історичного розвитку цивілізації. Але саме розвиток цивілізації призвів до витіснення із свідомості елементів, які не відповідали моралі суспільства, то ж несвідомі, інстинктивні, ірраціональні аспекти існування особистості було відторгнуто й проігно-

ровано. Таким чином, ці витіснені змісти проявилися в масовій культурі, масовому мистецтві, етнополітичній міфології, а також у соціальному повсякденні. В її основі – несвідома категоризація і систематизація соціального досвіду, перетворення його в цілісну систему соціальних цінностей і норм. Міфи, які сприймаються сторонніми спостерігачами як нереальні, у своїх носіїв не викликають сумнівів [7].

Згідно з Р.Бартом, міфи – колективні історії, які відтворюються і підтримуються через загальне розуміння і досвід. Центральною для функціонування міфа є ідея значення, яке в своїй основі соціально належить колективу і виникає в ньому. Р. Барт стверджує, що міфи – це соціальний продукт, що відображає домінуючі та підлеглі соціальні інтереси. З цієї позиції реальна влада міфа полягає в тому, що він перетворює ці семіотичні механізми, роблячи невидимими ці відносини [9, с.50-60]. Отже міф – це спосіб прочитання ситуації, терміни якого є зовнішніми відносно того, що представлено в об'єктивному просторі, утвореному цією структурою. Так, міф, з одного боку, це викривлене уявлення реальності, але, з іншого, це викривлення є неминучим і констатуючим, тому що встановлює необхідний горизонт наших дій [10, с.79]. Образ реальності в міфі не фрагментарний, як у дійсності, а цілісний, «прикрашений» для спрощення сприйняття, а гострі кути згладжені [1, с.125-131].

Груповий міф – це система добре інтегрованих вірувань, які поділяє вся група або більшістю її членів. Ці вірування частково засновані на реальних фактах, однак, зрештою, можуть істотно розходитися з дійсністю. Протягом існування малої групи, значущі події стають частиною спільного досвіду й інтерпретуються в якості ключових моментів історії. Так, мала група як колективний суб'єкт схильна ідентифікуватися й ототожнювати себе зі значимими подіями досвіду, які згодом відображаються у змісті групового міфа, який підтримує ідентичність групи. Сюжет такого міфа може стосуватися історії виникнення групи та її творця, загрози цілісності і втрат внаслідок взаємодії групи з соціальним середовищем, внутрішньогрупових подій та стратегій подолання кризових для існування групи ситуацій. Важливо відзначити, що коли розбіжність міфа з реальними фактами все ж таки виявляється, група схильна більш вірити міфу, ніж фактам. Найбільш розвинутою і вивченою формою групових міфів є міфологічна творчість великих груп людей – народів та етносів, яка стала самостійним феноменом культури, як форми колективної свідомості і несвідомого. У психології малих груп най-

більше досліджено сімейні міфи, які добре ілюструють наведені закономірності. [4, с. 30-39.] У структурі родинного міфа як феномена несвідомого функціонування малої групи знаходимо: а) деяку травматичну подію, табу на обговорення якої перетворює її на родинну таємницю; б) створене на її місці фантазматичне утворення, яке замінює травматичну подію описом позитивного виходу із ситуації і наказ для будь-кого з членів родини відтворювати схожий спосіб дій у схожих ситуаціях [8, с. 56-60]. Сімейний міф не піддається в межах сім'ї ніякому сумніву, а також служить програмою для соціальних контактів поза нею і водночас зменшує гнучкість самої сімейної системи. Але «хвороба» виявляється лише тоді, коли міф дає тріщину, тобто він більше не в змозі підтримувати хоч якийсь, нехай тимчасовий, гомеостаз внутрішньосімейних відносин. Зазвичай сімейний міф формується на ґрунті будь-якої невирішеної кризи – розлучення, чиєїсь смерті, сімейної таємниці. А. Ферейра вважає, що цей міф виникає в тих сім'ях, яким властиве розщеплення і заперечення чогось небажаного, травмуючого. На його місце «встановлюється» певний фантом, покликаний сприятливим чином замінити відсутність. Слід зазначити, що описаний механізм усіма своїми функціональними ознаками відповідає «захисному», притаманному більшій групі, аніж конкретному індивіду [11, с. 54-61].

Узагальнюючи ідеї різних підходів і концепцій, ми можемо виділити наступні функції групового міфа малої групи як колективного суб'єкта:

1. Груповий міф служить основою ідентичності групи, підтримує ідентичність групи як колективного суб'єкта. У цьому сенсі міф допомагає визначити вагомі відмінності, що дозволяють малій групі диференціювати себе в соціальному просторі серед інших учасників соціальної взаємодії, визначити себе як ідентифіковану цілісність, протиставивши іншим суб'єктам суспільних відносин. Так, груповий міф як колективна історія підкреслює унікальність групи, що на прикладі численних етнічних груп часто обертається проявом етноцентризму.

2. В якості колективної історії, що відображає загальне світорозуміння і досвід, групові міфи і групова символіка зберігають історичність малої групи як реально існуючій спільності і виражають головні цінності групи.

3. Як згадувалося вище, груповий міф може виконувати функцію захисного механізму у разі внутрішньої загрози цілісності малої групи. Леві-Стросс стверджує, що мета міфа – забезпечити логічну модель, здатну подолати суперечності [9, с. 50-

60]. Отже, крім основи формування ідентичності групи, відомо, що міф як фантазматичне утворення може заміщати травматичну подію або приховувати факти, що суперечать самосвідомості групи як цілого.

4. Завдяки функціонуванню групового міфа як колективної історії з'являється можливість ідентифікації членів малої групи з груповою роллю і особливим місцем кожного учасника у процесі функціонування групи як системи, що саморозвивається та здатна до самоорганізації. [8,с.56-60].

5. Іншою важливою функцією групового міфа, яку ми можемо виявити, виходячи із згаданих раніше, це стабілізація функціонування малої групи як динамічного цілого.

Висновки. В наш час увага багатьох дослідників зосереджена на вивченні несвідомих феноменів функціонування малої групи як невід'ємної складової групової динаміки. Розгляд феномена групового міфу серед інших феноменів групового несвідомого в якості колективної історії, що відбиває загальні для членів групи світорозуміння і досвід, стає важливим завданням розуміння сутності колективного суб'єкта. Дослідження С. А. Штроо свідчать про те, що група може виступати як суб'єкт активності, спрямованої на самопідтримку та відтворення себе як цілого. У свою чергу, груповий міф як феномен несвідомого функціонування колективного суб'єкта малої групи виконує функції збереження та підтримки ідентичності групи, відображає історичність групи, ідентифікує її головні цінності, виконує функцію захисного механізму у разі внутрішньої загрози цілісності малої групи, а також забезпечує можливість ідентифікації членів малої групи з груповою роллю і підтримує процес стабілізації функціонування малої групи як динамічного цілого. Перспективи подальшого дослідження у цій галузі дозволять пояснити роль колективного міфу у різноманітні проявів несвідомих процесів самоорганізації і саморозвитку малої групи як колективного суб'єкта та зосередити увагу на методах, за допомогою яких можна дослідити процес групової міфотворчості. Ми вважаємо, що семіотичний підхід та методи аналізу тексту і дискурсу будуть відповідною основою для кращого розуміння нарративної природи групового міфа.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О.Л. Міфологічний рівень формування етносоціальних уявлень / О.Л. Вознесенська, О.М. Скар // Проблеми політичної психології та її роль у становленні

- громадянина Української держави. – К.: Міленіум, 2007. – №5–6. – С.125-131.
2. Гайдар К.М. Феномен идентичности группового субъекта / К.М. Гайдар // Вестник ТГПУ. – 2009. – №11 (89). – С. 148-153.
 3. Горностай П.П. Группа как субъект: соотношение понятий «групповая идентичность и «идентичность группы» / П.П. Горностай // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Актуальні проблеми психології малих, середніх та великих груп, 2012. – С. 113-121.
 4. Горностай П.П. Проблема группового бессознательного в социальной психологии / П.П. Горностай // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2007. – №18(21). – С. 30-39.
 5. Горностай П.П. Психологічний феномен «Ми» / П.П. Горностай // Соц. психологія. – 2006. – № 2(16). – С. 88–96.
 6. Грибенко И.В. Особенности изучения группового бессознательного в социальной психологии / И.В. Грибенко, О.Т. Плетка // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – К.: Міленіум, 2007. – №5–6. – С. 33-38.
 7. Лобок А. Антропология мифа / А. Лобок. – Екатеринбург: Банк культурной информации, 1997. – 623 с.
 8. Маричева А.В. Фантазматичне функціонування соціальної групи / А.В. Маричева; Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – К.: Міленіум, 2007. – №5–6. – С. 56-60.
 9. Титц С. Язык организаций. Интерпретация событий и создание значений / С. Титц, Л. Коэн, Д. Массон // Пер. с англ. – Х.:Изд-во Гуманитарный Центр, 2008. – С. 50-60.
 10. Филлипс Л. Дискурс – анализ. Теория и метод. / Л. Филлипс, М.В. Йоргенсен; Пер. с англ. – Х.:Изд-во Гуманитарный Центр, 2008. – С. 78-80.
 11. Штроо В.А. Защитные механизмы: от личности к группе / В.А. Штроо // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 54–61.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Voznesens'ka O.L. Mifologichnyj riven' formuvannja etnosocial'nyh ujavlen' / O.L. Voznesens'ka, O.M. Sknar // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy. – К.: Milenium, 2007. – №5–6. – С.125-131.

2. Gajdar K.M. Fenomen identichnosti gruppovogo sub#ekta / K.M. Gajdar // Vestnik TGPU. – 2009. – №11 (89). – S. 148-153.
3. Gornostaj P.P. Gruppya kak sub#ekt: sootnoshenie ponjatij «gruppovaja identichnost' i «identichnost' gruppy» / P.P. Gornostaj // Psihologichni perspektivi. Special'nij vipusk: Aktual'ni problemi psihologii malih, serednih ta velikih grup, 2012. – S. 113-121.
4. Gornostaj P.P. Problema gruppovogo bessoznatel'nogo v social'noj psihologii / P.P. Gornostaj // Naukovi studii iz social'noi ta politichnoi psihologii. – K., 2007. – №18(21). – S. 30-39.
5. Gornostaj P.P. Psychologichnyj fenomen «My» / P.P. Gornostaj // Soc. psihologija. – 2006. – № 2(16). – S. 88–96.
6. Gribenko I.V. Osobennosti izuchenija gruppovogo bessoznatel'nogo v social'noj psihologii / I.V. Gribenko, O.T. Pletka // Problemi politichnoi psihologii ta ii rol' u stanovlenni gromadjanina Ukraïns'koï derzhavi. – K.: Milenium, 2007. – №5–6. – S. 33-38.
7. Lobok A. Antropologija mifa / A. Lobok. – Ekaterinburg: Bank kul'turnoj informacii, 1997. – 623 s.
8. Marycheva A.V. Fantazmatychno funkcionuvannja social'noi grupy / A.V. Marycheva // Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy. – K.: Milenium, 2007. – №5–6. – S. 56-60.
9. Titc S. Jazyk organizacij. Interpretacija sobytij i sozdanie znachenij / S. Titc, L. Kojen, D. Masson; Per. s angl.-H.:Izd-vo Gumanitarnyj Centr, 2008. – S. 50-60.
10. Fillips L. Diskurs – analiz. Teorija i metod. / L. Fillips, M.V. Jorgensen; Per. s angl.-H.:Izd-vo Gumanitarnyj Centr, 2008. – S. 78-80.
11. Shtroo V.A. Zashhitnye mehanizmy: ot lichnosti k gruppe / V.A. Shtroo // Voprosy psihologii. – 1998. – № 4. – S. 54–61.

A.S. Yarotska. The phenomenon of group myth of the small group as a collective subject. The article presents a theoretical analysis of the sources devoted to the problem of collective subject, identity of the group and group myth as the phenomena of collective subject's functioning. Small group as a collective subject is considered in the framework of system, subject and psychodynamic approaches in psychology. The main functions of group myth in consideration of the small group as a system that is capable for self-defense and self-regulation are defined.

The investigation of such phenomenon of group unconsciousness as a group myth deserves a special attention because being a collective story the myth contains the common word-view and experience for all group members. Modern researchers argue that a group as a whole can manifest itself like a subject and have an intension directed to self-organization. The group myth as the phenomenon of the group unconsciousness of the small group performs a function of preserving and maintaining the identity of the group, contains the history of the group, and identifies its core values. Also the group myth can manifest itself as a group-defense mechanism in case of internal danger for the group to be destroyed, provides an opportunity for all members of the small group to be related with a certain group role and supports the stable functioning of the small group as a united whole. Future development of the described topic will help to clarify the role of the group myth in the diversity of the group unconsciousness' manifestation and to describe the phenomenon of the group myth in the terms of system approach.

Key words: small group, collective subject, group unconsciousness, identity of the group, group myth, group-defense mechanism, group dynamic, fantasmatic phenomenon.

Отримано: 26.01.2014 р.